

Zo veel leven voor de deur

meulenhoff.nl

Bob Pierik

Zo veel leven voor de deur

Een geschiedenis van alledaags Amsterdam
in de zeventiende en achttiende eeuw

MEULENHOF

ISBN 978-90-290-9828-1

ISBN 978-94-023-2117-3 (e-book)

ISBN 978-90-528-6649-9 (audio)

NUR 680

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: H.P. Schouten, *Gesigt op de huizen staande op den Dam naast de groote Vismarkt, tegenover het stadhuis* (detail), 1775,

Stadsarchief Amsterdam

Auteursfoto: © Joy Hansson

Zetwerk: Pier Post

© 2023 Bob Pierik en Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	7
1 Door de stad: van wie is de straat?	27
2 De poortwachters van het alledaagse leven	73
3 Voertuigen in de stad: het wiel opnieuw uitgevonden	117
4 Sekslevens van stedelingen	157
5 Waar werk was	189
Epiloog	223
Verantwoording en bronnen	229
Illustratieverantwoording	239
Een stadswandeling	245
Straatnamenregister	251

Inleiding

Wie in de zeventiende of achttiende eeuw door de stadspoorten Amsterdam binnenliep, kon zich vergapen aan vele kleuren, allerlei geuren opsnuiven en in winkels de nieuwste smaken vinden. Exotische nieuwe koloniale producten zoals koffie, thee, tabak en chocola werden in pakhuizen opgeslagen en verkocht in winkels. Wie over het water kwam, zag in de haven van het IJ een waar woud aan scheepsmasten. Op straat liepen vrouwen met manden met koeken die ze probeerden te verkopen en kwamen weesjongens voorbij in hun herkenbare rood-zwarte uniform. Kruiwagens lagen op hun zij tegen de gevels aan, want ruimte was een schaars goed. Door de hele stad werd gewerkt, gebouwd, gerepareerd. De straten en kades gingen ook toen al gebukt onder de grote stromen mensen die zich dagelijks door de stad verplaatsten.

We weten veel over Amsterdam in die tijd, de vroegmoderne periode, grofweg van 1500 tot 1800. ‘Vroegmodern’ is voor Amsterdam zeer toepasselijk, want de stad was er met veel ontwikkelingen vroeg bij. Al in 1669 kwam de eerste

straatverlichting. De uitbreidingen van de stad in de zeventiende eeuw golden elders in de wereld als hét voorbeeld van nieuwe ordelijke stedenbouw. De grachtengordel was toen al wereldberoemd. Steden als Göteborg, Sint-Petersburg, Batavia en natuurlijk Nieuw Amsterdam (wat later New York werd) werden naar Amsterdams voorbeeld en inspiratie gepland en gebouwd. Amsterdam wordt ook wel gezien als de geboorteplaats van het moderne kapitalisme. In het Amsterdamse beursgebouw kregen de toen net ontstane financiële markten een onderkomen. Er werd niet alleen in goederen gehandeld, maar ook in beloften en risico's, in de vorm van aandelen en verzekeringen. Er werd veel geld verdiend, en verloren. De economische ongelijkheid in Amsterdam was dan ook nogal extreem – groter dan in het hedendaagse Brazilië of Zuid-Afrika. Maar Amsterdam was ook een zorgzame stad. De zorginstellingen voor armen, ouderen en wezen waren legendarisch. Buitenlandse bezoekers van de Hollandse steden waren vaak onder de indruk van de gigantische gebouwen in het straatbeeld waar wezen of ouderen werden gehuisvest.

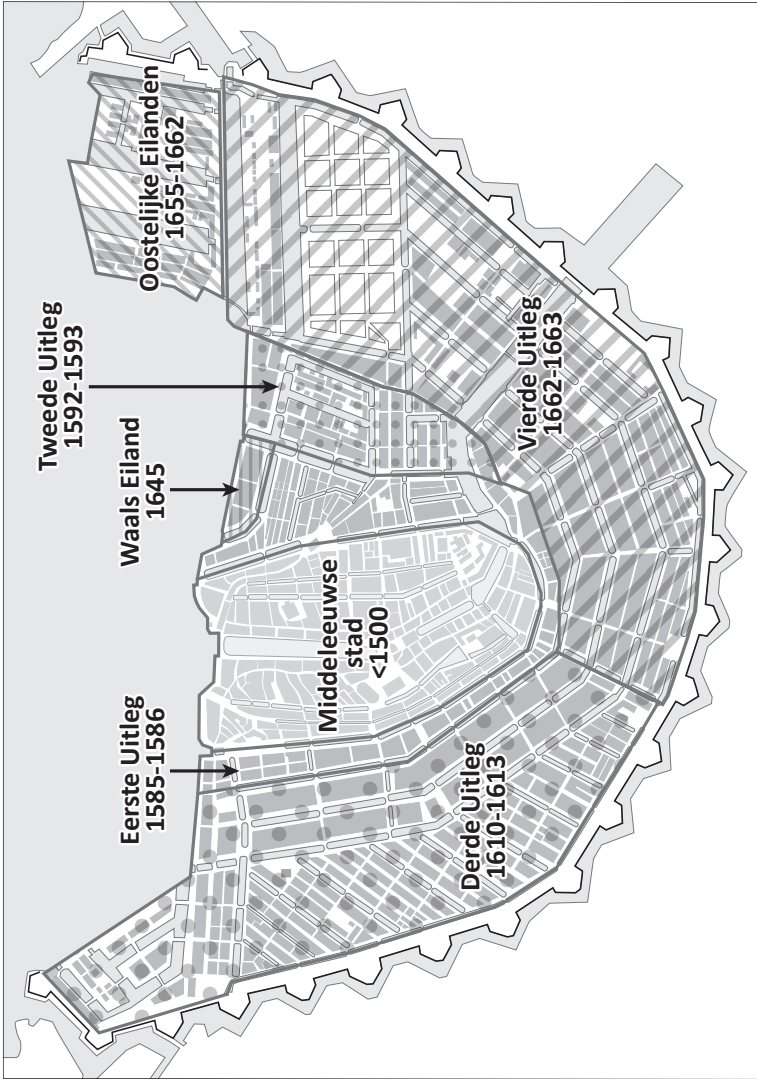
Binnen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795), een confederatie van zeven gewesten, was Holland het rijkste en invloedrijkste gewest. Daarbinnen was Amsterdam weer de invloedrijkste stad, die bijna de helft van de Hollandse belasting opbracht. Steden in de Republiek (en vroegmoderne steden in het algemeen) hadden een hoge mate van zelfbestuur. De stad was een rechtsgebied met zijn eigen

rechtspraak, kon zelf belasting heffen en bemoeide zich met binnenlandse en buitenlandse politiek.

Amsterdam was bovendien de locatie van een van de vijf Admiraliteiten, de marine van de Republiek. Het was in de zeventiende eeuw nog geen heel oude stad. Amsterdam heeft een middeleeuwse oorsprong, maar de stormachtige groei ervan begon pas eind zestiende eeuw en zette door tot diep in de zeventiende eeuw. Heel Holland groeide. Hollanders haalden producten die ze zelf minder goed konden produceren van steeds verder weg. Er werd minder graan verbouwd dan in de middeleeuwen, en landbouwgrond verzakte door veenwinning. Hout kwam van ver omdat bossen in het moerassige kustgebied een zeldzaamheid waren. Producten als Hollandse turf, kaas en boter werden juist verscheept tot ver buiten Holland. De positie van de handelssteden werd steeds machtiger. Amsterdam werd een stapelmarkt, een centrale spil in Europese handelsnetwerken. Doordat het platteland zich specialiseerde in exportproducten en de steden handelscentra werden, ontstond een grote trek van het platteland naar de stad. Gevolg was dat Holland nog verder verstedelijkte.

Amsterdam barstte uit zijn voegen, een uitbouw van de stad was hard nodig. Eind zestiende eeuw waren er daarom twee uitbreidingen van de stad, en in de zeventiende eeuw volgden er nog twee. De haven en scheepswerven werden vergroot en er moesten nieuwe woongebieden komen. Deze zwolgen het buitengebied op – de stad trok op en werd de grootste van Holland. Met wat de Derde Uitleg werd genoemd, werden

De stadsuitbreidingen van Amsterdam. Naar Abrahamse, Jaap Evert.

De grote uitleg van Amsterdam, 2010.

vanaf 1611 de noordelijke grachtengordel en de Jordaan aangelegd. Met de Vierde Uitleg, vanaf 1656, werd de grachtengordel doorgetrokken tot het IJ en werd de zo iconische U-vorm van Amsterdam voltooid: de Prinsengracht, de Herengracht en de Keizersgracht werden bijna helemaal doorgetrokken, en vormden zo die U. Voorbij de grachtengordel en langs de Baangracht verrees de buurt rondom het Leidseplein. Een gracht verderop stak de Vijzelstraat door de nieuwe wijk het Noordse Bos, en ook bij de Utrechtsepoort aan het einde van de Utrechtsestraat kwam een wijk met een grote veemarkt en een woongebied. De groei van Amsterdam stagneerde echter na de zeventiende-eeuwse uitbouwprojecten. De stad bleek te optimistisch gepland en te groot gebouwd. Voorbij de Amstel, waar een dichtbebouwde wijk had moeten verrijzen, werd nu de Plantage aangelegd, een parkachtige groenruimte. Daarmee kwam een groengebied met privétuinen en openbaar bos binnen de stadsmuren te liggen. Andere delen van de stad werden wel gereserveerd voor woningen en industrie, maar raakten pas veel later echt volgebouwd.

Buitenlandse reizigers klaagden dat Amsterdam een onaangename, luide en stinkende stad was. Roet van de turfkachels vervuilde de lucht en de straten, al was turfrook minder vies dan de rook van kolen die bijvoorbeeld in Londen veelvuldiger gestookt werden. Denderende paardenkoetsen veroorzaakten een luid kabaal en maakten delen van de stad onveilig. En door de hele stad waren de paardenstallen en mestbakken

op de geur te vinden, wat dan misschien nog te harden was vergeleken met de geur van brak grachtenwater in de zomer, dat ook berucht was om de stank. We kunnen ons de drukte en de stank in de stad voorstellen door de beschrijvingen van rijke bezoekers die landelijke buitenhuizen gewend waren, en de stadsdrukke en het lawaai maar niets vonden. De Amsterdamse elite dacht er ook zo over en ging er in de zomer massaal vandoor, naar luxe, door groen omgeven buitenhuizen. Soms werd dan het hele huishouden, inclusief dienstboden en zelfs meubilair, mee de stad uit verscheept. De gewone Amsterdammer bleef noodgedwongen in de stad, stank of geen stank.

Maar niet alles was stank en stallen. Binnen- en buitenlandse bezoekers waren zeker onder de indruk van de pracht en praal van Amsterdam. Ze kwamen om de grote en prachtige gebouwen te zien. Zo werd het stadhuis op de Dam door de stadshistoricus Caspar Commelin in 1693 beschreven als 'het achtste wereldwonder'. De vele semipublieke gebouwen werden door geïnteresseerde bezoekers bezocht, van kerken tot strafinstellingen, zoals het Spinhuis, waar voor vergrijpen veroordeelde vrouwen voor straf wol sponnen. Ook de straten zelf werden met veel interesse bekeken. Wat de buitenlanders opviel was dat de straten zo mooi schoongeveegd waren, en dat de stoepjes constant geschrobd werden. Zorgzaamheid voor de openbare ruimte blijkt uit de vele bomen die op de grachten werden geplant, waarbij de jonge, kwetsbare boompjes zelfs in een beschermende constructie werden gehuld.

Om de vele stromen mensen, dieren en goederen in goede banen te leiden, waren er regels en ordinanties. Er waren regels die bepaalden dat goederen niet op bruggen of sluizen mochten staan en kruiwagens niet op straat mochten blijven slingeren. Het verdelen van schaarse ruimte was een constante strijd tussen stedelingen onderling. Er waren ook milieuregels. Zo moesten leerlooiers, die het water vervuilden, zich in de Jordaan aan de rand van de stad vestigen, aan de Looiersgracht of aan de Palmgracht bij de Haarlemmerpoort. Zo werd de stedelijke ruimte steeds explicieter ingericht.

Met dergelijke regels werd het straatleven gereguleerd. En dat raakte ook aan de kwestie wie er op straat kwam. In 1703 sloegen de hoogste bazen van de stadsoverheid van Amsterdam alarm. De schout (de baas over de openbare orde), schepenen en burgemeesters (samen een soort wethouders) schreven in een ordinantie die in de wetboeken van de stad belandde dat ze dagelijks hoorden dat ‘goede luiden op des Heeren Straaten van deze stad in de vroege en late avond door ongebonden en kwaadaardige mensen worden aangegrepen’. Respectabele burgers hadden geklaagd dat ze ’s avonds de straat niet meer op durfden omdat ze daar ‘van haar kleding, geld of wat ze anderszins bij zich hebben beroofd’ werden. De middenklasse en de rijkere stadsbewoners waren bang voor overvallers, en klaagden dat ze daarom de straten meden. Het stadsbestuur besloot daarop een zware maatregel te nemen. Om te verzekeren dat iedereen zich veilig door de stad kon bewegen, loofde het een premie uit voor degenen die ‘de kwaaddoeners’

konden aanwijzen. Die premie was heel flink: zeshonderd gulden, omgerekend ongeveer twee hele jaarsalarissen voor een geschoolde arbeider. Het was een principekwestie, vandaar die hoogte van de beloning: ‘Zodat iedereen met alle gerustheid langs Heeren Straten gaan kan.’

Met het begrip ‘des Heeren Straten’ wordt bedoeld wat we nu de openbare straten of de publieke ruimte noemen. Daarmee werd natuurlijk niet letterlijk bedoeld dat de straten van mannen waren, of dat alleen mannen de straat op mochten. Die ‘Heeren’ waren de regenten, de stadsbestuurders, die verantwoordelijk waren voor de stad en dus ook voor de veiligheid van de bewoners. In de patriarchale cultuur van vroegmodern Amsterdam zagen de regenten zichzelf als een soort vaders, die over de stad heersten zoals een vader over een gezin. Dus hoewel ‘iedereen met alle gerustheid langs Heeren Straten’ moest kunnen, was dat wel vanuit een ideaalbeeld van mannelijke macht bedacht, vanuit het paternalistische beeld waarin de rest van de maatschappij moest worden beschermd.

De ordinantie van het stadsbestuur laat de complexiteit van straten goed zien. Aan de ene kant is er het ideaalbeeld dat de straat voor iedereen is, maar aan de andere kant is dat in de praktijk nooit echt zo. De straat is een plek waar je mensen kunt ontmoeten: vol kansen, maar ook vol gevaar. En de verhouding van kansen ten opzichte van gevaar is nogal afhankelijk van de vraag of het gaat om mannen, vrouwen, meesters, knechten, ‘goede luiden’ of ‘ongebonden mensen’, kortom: iemands plekje in de vroegmoderne hiërarchieën.

Over de ‘Heeren’, de gegoede burgerij en regenten, weten we veel. Met geschiedenissen van Amsterdam als rijke stad vol handelaren en regenten – de Sixen, de Bickers en de Bakkers – kun je een flinke boekenkast vullen. Maar in dit boek gaan we de straat op om gewone Amsterdammer te ontmoeten. De handelaren en regenten komen wel eens langs, maar in een bijrol, zoals de gewone Amsterdammer die in veel andere geschiedenissen heeft gehad.

Naast het door de regenten uitgedragen ideaalbeeld van ‘des Heeren straten’ bestond er namelijk ook het Amsterdam van vele vrouwen. Er woonden in Amsterdam, zoals in veel vroegmoderne steden, veel meer vrouwen dan mannen. Nu was de overlevingskans van vrouwen in steden door heel Europa wat groter dan die van mannen, maar Amsterdam was ook nog eens een havenstad. Waar nu het Centraal Station van Amsterdam staat, was vroeger de haven. In het IJ, langs de hele noordkant van de stad lagen schepen waarop mannen werk vonden. Er migreerden ongeveer evenveel vrouwen als mannen naar Amsterdam, maar doordat veel mannen vervolgens werk op zee vonden, waren vrouwen in de stad in de meerderheid. Geschat wordt dat er ongeveer vier vrouwen op elke drie mannen waren, en dat zou voor de lagere klassen zelfs vierenhalf vrouwen op elke drie mannen zijn geweest. Er waren relatief veel ongetrouwde vrouwen, kleine huishoudens en was er een grote arbeidsparticipatie van vrouwen. Met andere woorden, over ’s Heeren straten bewogen zich ook veel vrouwen. Het roept de vraag op: van wie was de straat? In dit

boek gaan we aan de hand van die vraag de stad door, om de mensen op straat te vinden.

De oude straten en grachten van Amsterdam zijn goed bewaard gebleven. Loop op een mooie zomeravond over de grachten, knijp je ogen half dicht en je kunt je voorstellen hoe het er vroeger uitzag. Je moet zo nu en dan een fiets of een reclamebord wegdenken, maar de door UNESCO beschermde oude stad brengt je makkelijk terug naar de zeventiende en achttiende eeuw.

Wat niet bewaard is gebleven, zijn de mensen die toen op straat waren, en de manier waarop zij de stad gebruikten. Als je de huidige straatgebruikers wegdenkt, hou je een lege stad over. Dat past ergens ook wel weer, want op de meeste beroemde kaarten van lang geleden ligt de stad er als een spookstad bij. Lege straten vanuit vogelvluchtperspectief vormen de albekende vorm, alsof de bewoners angstvallig binnenblijven. Als er al mensen ingetekend zijn, roeien ze op bootjes door de haven tussen de vele schepen, of zijn het stipjes om een wagenplein of de soldatenexercitieplaats te verduidelijken.

Wél zijn er natuurlijk de getekende en geschilderde straatbeelden uit die tijd, zoals de vele schilderijen van Gerrit Berckheijde waarop de Dam of de Herengracht schittert. Maar zelfs hiervan is bekend dat de schilder de mensen op straat niet zelf schilderde, maar dat overliet aan een andere schilder. In kunsthistorische naslagwerken werd gesproken over die bijgeschilderde mensen op straat als een ‘onder-

geschikte stoffering'. Mensen op straat waren bijzaak, een tweederangs vulling.

Ook de allereerste foto's die de Brit Benjamin Brecknell Turner in 1857 van de straten van Amsterdam nam, roepen het beeld op van een spookstad. Door de lange sluitertijd van de prille fotografietechniek bleven alleen de vaste elementen van de straat op de foto over en verdween elk bewegend element, op zijn hoogst een beetje wazigheid achterlatend waar iemand liep. We zien prachtige, maar lege straten, met zo nu en dan een spookachtige vlek van een mens. Bij architectuurliefhebbers waren de foto's erg populair. Maar vluchtige straattaferelen rondom de fotograaf gingen verloren. Het meest tot de verbeelding sprekende straattaferel dat nog wel overbleef, was het overgeleverde verhaal dat Turner tijdens zijn fotografie-expeditie met camera en al in de Keizersgracht viel.

In dit boek gaan we op zoek naar nog vroegere straattaferelen, uit de zeventiende en achttiende eeuw. Mijn doel is dat je na het lezen hiervan door de oude stad zult lopen en dan niet alleen de oude gebouwen ziet, maar je ook de mensen van vroeger kunt voorstellen – en ziet hoe zij de ruimte gebruikten en opeisten. Knijp je ogen dus half dicht (kies hiervoor een autoluw deel van de stad) en loop mee door de straten van Amsterdam.

Op zoek naar straatleven

Welkom op de Botermarkt, in de zeventiende en achttiende eeuw ook wel bekend als de Reguliersmarkt. Je kent het plein

waarschijnlijk als het Rembrandtplein. Waar nu een grasveldje is, stond vroeger een Waag, een weeggebouw. Het was de verbouwde oude Regulierspoort, een stadspoort op de oude grens van de stad. Net zoals op de Nieuwmarkt, waar de Waag nu nog wel staat, was bij de stadsuitbreiding de oude stadspoort niet gesloopt maar ingepast in de nieuwe situatie en als Waag in gebruik genomen. Ooit was het Rembrandtplein, nu een iconisch middelpunt in het centrum van Amsterdam, een grensgebied tussen stad en achterland.

In een van de 'kassen' aan de Waag op de Botermarkt woonde Lena. Waarschijnlijk was een 'kas' een soort huisje of een schuur. Het stadsbestuur verhuurde ze volgens een rekeningboek in 1768 voor negentig gulden per jaar, maar de bedoeling was eigenlijk dat dit soort kassen als winkeltje gebruikt werd en niet als woonhuis.

Lena stond met een garen- en lintenkraampje op de markt. Maar toen ze op maandag 3 maart 1710 haar kraam weer wilde neerzetten, bleek ene Grietje Veenendael met haar kousenkraam op haar plek te staan, aanleiding voor een ruzie tussen Lena en Grietje. De marktruimte was schaars, en een goede plek was goud waard. Grietje Veenendael, Aeltje Jonkalff, Hillegonda Driesing en Johanna Sarragon, die allemaal op de Botermarkt of in de Reguliersbreestraat woonden, getuigden voor de secretaris van de hoofdofficier dat Lena die maandag in de aanval ging. Ze greep Grietje van achter haar kousenkraam en gooide haar achterover op de grond. Twee dochters van Lena, genaamd Hendrina Feijter

en Annetje Feijter, bemoeiden zich ermee. De drie vrouwen mishandelden Grietje, waarna messenkramer Albert, de man van een van de twee dochters van Lena, zich er ook bij voegde. Hij trapte Grietje tegen haar linkeroog. Toegeschoten omstanders wisten haar te bevrijden en bloedend vluchtte ze, om het geweld aan te geven bij de hoofdofficier van de stad.

De Botermarkt was een drukke plek vol marktkramen binnen de paaltjes die het voetgangersgebied aangaven, en met vele koetsen en paarden daarbuiten. Kwakzalvers prezen wondermiddelen aan, en dan was de Amsterdamse kermis er nog niet eens neergestreken. In die drukte ging nu het gerucht dat een man een vrouw van een kousenkraam had aangevallen en dat ze ‘ellendig was geslagen’. Hendrina Feijter hoorde dat gerucht vanuit haar ‘woonkas’ en kwam onmiddellijk naar buiten. Tegen de menigte mensen die op de gewelddadige ruzie was afgekomen, riep ze: ‘Het is geen man die dat gedaan heeft. Ik en mijn moeder hebben dat gedaan!’ Daarop sloeg ze met haar hand op haar borst en ging haar woonkas weer in. Het geweld werd geclaimd door een vrouw áls vrouw, samen met Lena, haar moeder. Misschien deed ze dat om haar zwager of man te beschermen, of misschien uit pure toxische trots. Hoe dan ook, zo eisten zij en haar moeder de ruimte op de kousenmarkt op, met hun blote vuisten.

De komende hoofdstukken duiken we in het archief waar het verhaal van Grietje, Lena en Hendrina uit afkomstig is: het archief van de secretaris van de hoofdofficier. De functie

van hoofdofficier werd altijd bekleed door een notaris die was beëdigd bij het hof van Holland. Door de hele stad konden mensen bij notarissen gedetailleerde getuigenverklaringen afleggen als ze iets wilden vastleggen, vaak om de benadeelde partij te helpen en de schuldige partij onder druk te zetten. Ze hoefden de verklaring in eerste instantie niet onder ede af te leggen, maar verklaarden vaak wel bereid te zijn dat eventueel te doen en in sommige gevallen gebeurde dat ook en staat er in de akten dat ze daarvoor teruggekeerd zijn.

Dergelijke akten werden opgesteld 'ter requisitie' (op verzoek) van een belanghebbende partij. De akten van de secretaris van de hoofdofficier zijn eigenlijk eenzelfde soort akten, maar dan vrijwel allemaal opgesteld op verzoek van de hoofdofficier van de stad. Dat maakt ze een bijzondere bron. Het is een soort politiearchief, vol getuigenissen van mensen die verslag deden van misdaad, ruzie en onenigheid. Maar het zijn geen droge opsommingen van conflicten. Vaak wordt er een gedetailleerde context van de situatie geschetst. De getuigen waren niet altijd passieve omstanders, maar hadden soms ook zelf een rol in wat er was gebeurd. Sommige zaken kwamen verder in het rechtssysteem terecht, andere werden opgelost door tussenkomst van de hoofdofficier, of onderling tussen de partijen.

Het resultaat is jaren aan archiefmateriaal uit de zeventiende en achttiende eeuw waarin is opgetekend hoe gemiddelde en minder gemiddelde Amsterdammers hun conflicten uitvochten. Het geeft uitgebreid inzicht in het dagelijkse leven van mensen. Daarbij komt vaak ook de straat in beeld en de

manier waarop mensen zich door de stad bewogen. We lezen soms hun letterlijke woorden terug en krijgen vaker een soort synthese van hun acties te lezen, zoals de notaris of zijn klerk het samenvatte. Het is een mengelmoes van stemmen en perspectieven, vol drama, intrige, liefde en haat.

Dit boek is een bewerking van mijn proefschrift dat ik aan de hand van zulke getuigenissen schreef. In de komende hoofdstukken gaan we aan de hand van deze getuigenissen en andere bronnen de straat op. Sommige zijn maar kort, andere leveren pagina's aan verhalen op. Ze zijn opgeschreven als één lange zin waar steeds weer nieuwe bijzinnen aangehangen worden. Natuurlijk heb ik in de komende hoofdstukken zaken wat vlotter opgeschreven en veel meer interpunctie aangebracht. Maar om toch een idee te geven van hoe deze zaken eruitzagen en lazen, is hier een korte naar modern Nederlands vertaalde akte:

Op heden 24 februari 1742 verschenen voor mij, Meester Salomon de Fremeri, openbaar notaris, bij den Edele Hove van Holland geadmitteerd en wonend in Amsterdam, de volgende getuigen:

Theunis Jansz Blankvoord, ongeveer 40 jaar oud, kruidenier in de Kerkstraat tussen de Utrechtsestraat en de Magere brug in een kelder, samen met Petronella Struijbos Weduwe van Andries Lens; 33 jaar oud, wollennaaster, wonend op ongeveer dezelfde plek in de Kerkstraat op een kamer en hebben deze

getuigen op verzoek van de Weledelgestrenghe Heer en Meester Ferdinand van Collen, Heer van Gunterstein en Tienhoven, Hoofdofficier van de stad Amsterdam, ratione officii [ambtshalve], verklaard:

Dat zij getuigen gisteren de 23ste op de voormiddag naar hun beste herinnering tussen elf en half twaalf in hun eigen buurt op straat waren en zagen dat een man die hen wel bekend was qua gezicht en van wie ze later hoorden dat hij Marcus Behouwenover heet, daar in de buurt voor een bierkelder stond en een vrouw die ook daar in de buurt woont en die zij van gezicht kennen en die Lijsje wordt genoemd, een slag in haar gezicht gaf waardoor zij viel, dat die man meteen door twee andere vrouwen werd vastgehouden, waarbij Lijsje opstond en Marcus Behouwenover opnieuw probeerde haar aan te vallen, maar daarin door de twee vrouwen met geweld werd belet, waarna Lijsje vervolgens is weggegaan zonder dat de getuigen hebben gezien of gehoord dat zij Lijsje iets gedaan heeft tegen Marcus Behouwenover.

De getuigen verklaren dat alles wat hier opgeschreven is de zuivere en oprechte waarheid is, en ze zijn bereid om dat desnoods met een eed te zweren, en ze verklaren dat zij alles hebben gezien en gehoord zoals het hier in de tekst staat.

Aldus gepasseerd in Amsterdam waarbij Johannes Vermeulen en Johannes van Houtum als getuigen aanwezig waren.

[Een handtekening:] Pierter Nelije Strijbos

[Een kruisje, waar bij staat:] Dit is het merk van Theunis Jansz Blankvoord.

Veel zaken zoals deze bevatten geweld, waar we zien dat iemand aangevallen werd, dat omstanders ingrepen en dat buren hun oren en ogen openhielden om later te getuigen. Het is vaak ook de aanloop naar en soms de nasleep van het geweld waar we veel van leren. In deze zaak zien we de adressen van een kruidenier en een wollennaaster, die in de late ochtend in hun buurt op straat stonden.

Deze akte is nog vrij summier, maar vaak duiken er allerlei zaken op in zulke ‘openingsscènes’, waarin getuigen verklaren wat ze aan het doen waren voordat ze geweld zagen. Dat varieert van bonen snijden op de stoep en in de toonbank van een distillateurswinkel zitten tot nachtelijke herbergbezoeken en het bezichtigen van een kamer die te huur werd aangeboden. Of we krijgen te lezen dat ze in een ‘kas’ op de Botermarkt woonden en kousen verkochten. Het dagelijkse leven komt zo, ook in de zaken waarin het met grof geweld werd opgeschud, honderden jaren na dato weer in beeld.

De meeste verhalen in dit boek komen uit het notarieel archief van Amsterdam. Dat bestaat uit meer dan drie kilometer

aan handgeschreven boeken vol akten van notarissen. Vroeger was het berucht om zijn ontoegankelijkheid. Omdat het is ingedeeld per individuele notaris, waren er amper ingangen om specifieke informatie te vinden. Het beste wat je als onderzoeker nog kon doen, was boeken aanvragen, flink bladeren en hopen dat er achterin een index met namen stond. Er was ook een ambitieus maar beperkt indexeringsproject uit de jaren zeventig met kaartjes per onderwerp. Dat ligt onder-tussen zelf in het archief als archiefstuk, omdat er een grootse opvolger is. De afgelopen jaren heeft het project ‘Alle Amsterdamse Akten’ met vrijwilligers, experts én handschriftherkenningssoftware het notariële archief een stuk toegankelijker gemaakt. Door miljoenen pagina’s te scannen en te indexeren op persoonsnamen en onderwerpen, is dit materiaal toegankelijker dan ooit. Tijdens en dankzij het project werd ook nog eens de handschriftherkenningssoftware sterk verbeterd. Toen ik begon met het onderzoek voor mijn proefschrift over het Amsterdamse straatleven typte ik akten nog allemaal met de hand over, om een softwaremodel te trainen zodat het dan andere pagina’s van dezelfde notaris zou kunnen transcriberen. Toen ik klaar was met mijn onderzoek waren er wereldwijd al miljoenen pagina’s door de computer ‘gelezen’ en tot tekst verwerkt. In Nederland was er mede op basis van het Amsterdamse notariële archief een algemeen softwaremodel ontwikkeld waarmee zeventiende- en achttiende-eeuwse handschriften tot tekst konden worden verwerkt. Het resultaat is dat we beter dan ooit door miljoenen pagina’s kunnen struinen, op